

Зазначимо, що різноманітність гарантій у сфері пенсійного забезпечення за віком також представлена у науковій літературі. Зокрема, багато науковців пропонують класифікації гарантій, згрупування їх за певними критеріями.

С.М. Прилипко диференціює гарантії права на пенсію на: 1) матеріально-правові (фонди коштів, необхідних для покриття витрат на здійснення пенсійних виплат); 2) організаційно-правові (органи, які беруть участь у реалізації державної політики в галузі пенсійного забезпечення, наприклад, Пенсійний фонд України); 3) процесуально-правові гарантії [15, с. 46].

Нами не підтримується вказана класифікація в частині виокремлення матеріальних гарантій, оскільки правові (юридичні) гарантії за своєю природою є умовами і засобами, які забезпечують фактичну реалізацію та надійний захист прав, встановлюються державою із наданням їм формальної (юридичної) обов'язковості, тобто матеріалізовані (виражені) в нормах права. Таким чином, всі юридичні гарантії є матеріальними. Вважаємо, що виділяти в межах правових (юридичних) гарантій матеріальні їх види, не має доцільності.

Б.І. Сташків серед правових гарантій, в тому числі у сфері пенсійного забезпечення, виділяє демократичне, соціальне законодавство, конституційно-судовий, судовий, адміністративний та міжнародно-правовий захист [18, с. 24].

Іншу класифікацію юридичних гарантій запропоновано у кандидатській дисертації В.А. Рудик. Дослідниця виокремлює у внутрішньодержавній системі юридичних гарантій наступні: 1) нормативно-правові, 2) організаційно-правові, 3) процесурні та 4) процесуальні гарантії права людини на соціальний захист, які, в свою чергу, поділяються на різні види за різними критеріями [16, с. 9].

Стосовно вище поданої класифікації знову ж висловлюємо сумнів щодо виокремлення нормативно-правових гарантій. Оскільки досліджуються не всі види гарантій (політичні, економічні), а лише правові (юридичні), неодмінною ознакою яких є формальна визначеність (виражені в нормах права), тому термін «нормативно-правові гарантії» можна використовувати, як синонім до правових (юридичних) гарантій, але не їх підвид.

Ми не розділяємо позицію з приводу виокрем-

лення організаційно-правових гарантій. Вважаємо, що лише наявність та діяльність органів пенсійного забезпечення не може виступати гарантією реалізації права на відповідне забезпечення. Більше того, на практиці відомі випадки, коли ті ж самі органи пенсійного забезпечення, зокрема, відповідні управління Пенсійного фонду неправильно обчислювали чи недорахували пенсію за віком, своєчасно не здійснили перерахунок пенсії тощо. Тому сама діяльність органів, що надають пенсійне забезпечення, не може виступати гарантією права на пенсію.

Виправдану нам видається диференціація правових гарантій права на пенсійне забезпечення на процедурні та процесуальні. Перші є гарантіями реалізації права на пенсійне забезпечення, другі – гарантії захисту зазначеного права. Крім того, процедурні гарантії залежно від стадій реалізації права на пенсійне забезпечення можна поділити на процесурні гарантії на етапі звернення за призначенням пенсії, на етапі встановлення юридичних фактів виникнення права на пенсію за віком; на стадії призначення, обчислення та виплати (надання), під час перерахунку пенсії за віком; процесурні гарантії оскарження дій відповідного органу пенсійного забезпечення і відновлення порушеного права в адміністративному порядку.

Висновки. Проведений аналіз дає підстави резюмувати, що право на пенсію за віком є нормативно визначеною, гарантованою державою можливістю фізичної особи у разі досягнення пенсійного віку та наявності страхового стажу, періодично отримувати грошові кошти у розмірі, що, як правило, відображають минулий заробіток, який забезпечує гідне життя пенсіонерів. Право на пенсію за віком, як і будь-яке юридичне право, стає реальним лише тоді, коли воно належним чином гарантовано. Виправдану видається диференціація гарантій права на пенсійне забезпечення на процедурні (гарантії реалізації права) та процесуальні (гарантії захисту зазначеного права). Серед цілого спектру гарантій як міжнародного, так і національного рівня, визначальними, на наш погляд, є всезагальність права на пенсійне забезпечення за віком; гарантія рівноправності стосовно пенсійних виплат на випадок старості; гарантованість мінімального розміру пенсії за віком та гідного рівня життя особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України, прийнята 28.06.1996 р. на V сесії Верховної Ради України [Текст] // ВВР – 1996. – №30, ст. 141.
2. Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи : Закон України від 8 липня 2011 року №7455 [Текст] // ВВР. – 2012. – №12-13. – Ст.82.
3. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09.07.2003 р. № 1058-IV [Текст] // ВВР. – 2003. – № 49–51. – Ст. 376.
4. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-III [Текст] // ВВР. – 2000. – № 48. – Ст. 409.
5. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22 вересня 2011 року №3773-VI [Текст] // ВВР. – 2012. – № 19–20. – Ст. 179.
6. Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Закон України від 14 січня 1998 року [Текст] // ВВР. – 1998. – №23. – ст.121.
7. Про пенсійне забезпечення : Закон України від 5 листопада 1991 року N 1788-XII [Текст] // ВВР. – 1992. – N 3. – ст. 10
8. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень пункту 2 частини першої статті 49, другого речення статті 51 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 7 жовтня 2009 року № 25-рп/2009.

9. Абашидзе А.А. Новое поколение прав человека: соматические права / Абашидзе А. А., Солнцев А. М. // Московский журнал международного права. – 2009. – № 1. – С.69-82.
10. Андреев В.С. Социальное обеспечение в СССР, С. 98; Гушин И.В. Правоотношения по социальному обеспечению членов колхоза. – С. 64-65.
11. Богуславец С.В. Щодо права працівника на пенсію / С.В. Богуславец // URL: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Pravo/2008_10/Boguslavets.pdf
12. Зайкин А.Д. Правоотношения по пенсионному обеспечению. – М.: Изд-во МГУ, 1974. – 192 с.
13. Мушак Н. Б. Концептуальні підходи до класифікації прав людини в умовах глобалізаційних процесів / Н.Б. Мушак // Часопис Київського університету права. – 2011. – №2. – С. 298-301
14. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні: монографія / Н.М. Хуторян, М.М. Шумило, М.П. Стадник [та ін.]. – К.: Ін Юре, 2012. – 540 с.
15. Прилипка С. Право на пенсійне забезпечення та його реалізація в умовах ринкової економіки / Прилипка С. // Право України. – 2003. – №2. – С. 45-48.
16. Рудик В.А. Юридичні гарантії права людини на соціальний захист в Україні [Текст] : автореф. дис. канд. юрид. наук спец.: 12.00.05 / Рудик В.А.; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2007. – 20 с.
17. Сивак С.М. Правові проблеми пенсійного забезпечення в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук; спец.: 12.00.05 / С.М. Сивак. – К., 1999. – 17 с.
18. Сташків Б.І. Теорія права соціального забезпечення / Б.І. Сташків. – К.: «Знання». – 2005. – 450 с.

ДОСВІД КРАЇН ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ ЩОДО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ У РАЗІ ВТРАТИ ГОДУВАЛЬНИКА

Парамонова О. С.,

*старший викладач кафедри державно-правових дисциплін,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*

Вісітасва Р. Б.,

*студентка ННІ педагогічної освіти, соціальної роботи та мистецтва,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького*

Проаналізовано особливості здійснення пенсійного забезпечення у разі втрати годувальника в країнах Західної Європи, визначено можливості використання їх позитивного досвіду, а також запропоновано напрями подальшого вдосконалення механізму правового регулювання пенсійного страхування у разі втрати годувальника в Україні.

Ключові слова: пенсійне страхування, система пенсійного забезпечення, пенсія в разі втрати годувальника, годувальник, утриманець.

Проанализированы особенности осуществления пенсионного обеспечения в случае потери кормильца в странах Западной Европы, определены возможности использования положительного опыта, а также предложены направления дальнейшего совершенствования механизма правового регулирования пенсионного страхования в связи с потерей кормильца в Украине.

Ключевые слова: пенсионное страхование, система пенсионного обеспечения, пенсия по случаю потери кормильца, кормилец, иждивенец.

The author has analyzed the features of survivor's pension system in Western Europe, investigated the possibility of using their positive experiences and also suggested ways to improve the legal regulation of survivor insurance in Ukraine.

Key words: pension insurance, pension system, survivor's pension, contributor, dependent.

Становлення України як соціальної держави засвідчує створення дієвих механізмів функціонування пенсійного забезпечення. Важливою правовою основою здійснення такого реформування є положення ст. 46 Конституції України, якою встановлено, що громадяни мають право на соціальний захист, що передбачає право на їх забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Вітчизняними та зарубіжними вченими здійснено чимало досліджень, присвячених проблемам пенсійного забезпечення, а згодом пенсійного страхування, зокрема у разі втрати годувальника. Ці питання були предметом вивчення таких науковців: О.Г. Азарової, Н.Б. Болотіної, Ж.А. Дробот, Б.О.

Надточія, В.І. Прокопенка, С.М. Прилипка, І.М. Сироти, А.К. Соловйова та інших дослідників, на праці яких ми спираємось у статті.

Процес створення ефективної системи соціального захисту в Україні залежить від багатьох чинників. Одним із таких чинників є використання досвіду зарубіжних країн, де ця система працює багато років і має позитивні результати. Тому мета статті полягає в дослідженні європейського досвіду побудови пенсійного забезпечення у разі втрати годувальника, виявленні характерних особливостей соціального захисту утриманців померлого годувальника.

У кінці ХХ століття у західних країнах виникла проблема, пов'язана з падінням рівня народжуваності, старінням населення, збільшенням тривалості життя. Це означало збільшення витрат

на соціальні потреби, що призвело до необхідності проведення пенсійної реформи [1, с. 129].

У розвинених країнах світу в 90-х роках були проведені пенсійні реформи (у Великобританії в 1994 р., у Франції в 1993 р., в Італії у 1992 р., в Німеччині (ФРН) у 1992 р.) [2, с. 133].

Це означало, що країни приймали рішення про перехід від однорівневої солідарної пенсійної системи до багаторівневої пенсійної системи. Остання складається з реформованої – фінансово стабільнішої та прозорішої – солідарної системи, а також нагромаджувальної (фондової) пенсійної системи, яка ґрунтується на виплаті пенсій за рахунок реальних персональних нагромаджень кожної конкретної особи [3, с. 19].

Демографічні зміни призвели до того, що в Європейському Союзі (далі – ЄС) чітко усвідомили: без реформи системи обов'язкового пенсійного страхування їм просто не вижити. Традиційно системи пенсійного забезпечення в країнах ЄС поділяють на три рівні або «стовпи»: I рівень – загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; II рівень – «професійні» пенсійні схеми, що характеризуються наявністю зв'язку з трудовою зайнятістю особи або певною професійною діяльністю; III рівень – персональні пенсійні схеми, які ґрунтуються на відносинах працівника з особами, що надають фінансові послуги [4, с. 11].

Перша солідарна система обов'язкового пенсійного забезпечення була заснована Отто Бісмарком понад сто років тому. Багато європейських країн запровадили солідарні пенсійні системи. Ідучи за принципом Бісмарка, у більшості країн пенсійні виплати прив'язані до величини здійснених внесків. Однак, у деяких європейських країнах, зокрема, північних, пенсійні виплати із солідарної системи однакові і не залежать від здійснюваних пенсійних внесків [5, с. 224].

Крім обов'язкових систем пенсійного забезпечення, успішно розвиваються різні добровільні пенсійні фонди: з установленим доходом чи установленим внеском, частково капіталізовані чи частково солідарні, фонди лише для працівників певних галузей промисловості чи підприємства і фонди, відкриті для всіх громадян.

Згідно з законодавством країн-членів ЄС наявність права на певний вид соціального захисту і його надання залежить від розміру та кількості внесків, зроблених до відповідних інститутів соціального захисту. Право на соціальний захист (на пенсії або допомоги) може пов'язуватися також із фактом проживання в одній із країн-членів ЄС. Одночасно кожна країна має власне законодавство щодо соціального захисту [6, с. 207].

Ця проблема знайшла своє відображення у ст. 42 Договору про ЄС, в якій йдеться про адаптацію соціального захисту до захисту працівників-мігрантів та його відповідність двом основним принципам: створення можливостей для здобуття та збереження права на соціальні виплати шляхом врахування всіх періодів, передбачених у законах окремих країн, та надання виплат особам, які є ре-

зидентами на території країн-членів ЄС [7, с. 225].

Положення ст. 42 Договору про заснування Європейського Співтовариства знайшли своє відображення у Регламенті 1408/71. Цей акт визначає, що метою створення європейського законодавства щодо соціального захисту є гарантування того, що внески до фондів соціального страхування, зроблені особою в одній із країн-членів ЄС, даватимуть право на соціальний захист в будь-якій країні-члені ЄС [7, с. 341]. Регламент 1408/71 є комплексним актом, який визначає поняття особи у сфері соціального захисту, сутність виплат та принципи, на яких базується соціальний захист. Положення охоплює такі групи осіб, як наймані працівники, самозайняті особи (особи, які забезпечують себе роботою самостійно), члени сім'ї та один із подружжя, який пережив іншого.

До членів сім'ї належать визначені в законі або визнані такими особи, також це особи, які ведуть спільне господарство за умови проживання під одним дахом із працівником. Члени сім'ї – це також утриманці працівника. Варто відмітити, що визначення члена сім'ї різне у різних країнах і, відповідно, різні підстави отримання соціальних виплат.

Виплати сім'ям та одному з подружжя, який пережив іншого, здійснюються за рахунок коштів соціального страхування. При цьому діє обов'язкове правило, суть якого полягає в тому, що названі особи та / або їх годувальники повинні бути застрахованими у системі соціального страхування [6, с. 208-209].

Членам сім'ї у разі втрати годувальника виплачуються пенсії та допомоги, які включають одноразові виплати у випадку смерті годувальника, допомоги на поховання та пенсії або щорічні виплати вдовам та дітям (іноді допомоги призначаються онукам, батькам, братам та сестрам померлого).

Пенсії та допомоги у разі втрати годувальника головним чином надаються вдовам та сиротам. Отримання таких пенсій пов'язано з різними кваліфікаційними умовами: тривалістю шлюбу, віком отримувача (зазвичай вдови), оцінкою тієї суми, яку міг би заробити годувальник, тривалістю страхового стажу. Найчастіше цей стаж повинен дорівнювати стажу, який би був необхідний для отримання пенсії по інвалідності годувальником, якби він був живий. У Нідерландах вдова отримує приблизно 1/3 середнього заробітку по промисловості, а при наявності неповнолітніх дітей – 48%. В інших країнах, де пенсія фіксується у твердих грошових сумах, для вдови вона в межах від 50 % (Франція, ФРН, Італія) до 80% (Бельгія) пенсії по старості або інвалідності, яку отримував або міг би отримувати її чоловік [8, с. 48].

Отже, розглянемо системи пенсійного страхування у разі втрати годувальника у деяких європейських країнах.

Соціальне страхування як система забезпечення осіб найманої праці та членів їхніх сімей засобами для існування у випадках втрати заробітку виникло в Англії у 1908-1911 рр. [9, с. 192]. До початку Другої світової війни в Англії існувала доволі широка

система соціального страхування, але воно не розповсюджувалося на членів сім'ї робітника. Проведення реформи соціального страхування у 1944 р. та прийняття п'яти законів, які назвали «Новий кодекс соціального забезпечення», розширило коло видів страхування членів сімей робітників та службовців.

Пенсійна система Великобританії включає три види пенсій: базову державну, державну по вислuzі років та недержавну. Вона, як і в багатьох інших розвинених країнах, багаторівнева і складається з базового рівня, другого обов'язкового рівня та додаткового пенсійного забезпечення.

Система національного пенсійного страхування Великобританії передбачає виплату пенсій за старістю, по інвалідності та у разі втрати годувальника. Пенсії у разі втрати годувальника призначаються, якщо годувальник був пенсіонером або мав необхідний страховий стаж, тривалість якого залежить від працездатного віку померлого [1, с. 132].

Система соціального страхування Нідерландів, на відміну від «класичних» зразків, характеризується постійними змінами і має значний адаптаційний потенціал. Вона є найбільш розвинутою в Європі за масштабами виплат і має багато спеціальних характеристик. У цій країні є законодавство, яке регулює роботу соціального сектора. Тут діють закони про виплату пенсій у зв'язку з втратою годувальника, а також про допомогу дітям, старим, частково непрацездатним.

Державному (національному) страхуванню Нідерландів підлягає все населення країни. Законодавчою основою у сфері страхування у разі втрати годувальника є «Загальний закон про пенсії у разі втрати годувальника (ANW)» [10, с. 31]. Новий загальний закон про втрату годувальника було впроваджено в липні 1996 р. Згідно з ним можна вирізнити чотири типи бенефіціаріїв (отримувачів) пенсій у разі втрати годувальника. Ними є напівсироти; вдови та вдівці, котрі мають дітей до 18 років; сироти. Призначення пенсій за цим законом повністю залежить від розміру доходу. Це означає, що будь-який зароблений дохід вираховують із пенсій. Якщо дохід перевищує певний рівень, допомогу не виплачують [цит. за: 1, с. 143].

ФРН – країна, де соціальне страхування отримало найбільш ранній розвиток і набуло своєрідних класичних форм. Законами 1883, 1884 та 1889 рр. були створені 3 напрямки, які й сьогодні характерні для німецького соціального страхування: страхування на випадок хвороби, від нещасних випадків, на випадок інвалідності та старості. У 1911 р. ці види страхування були об'єднані в імперські правила страхування, куди було включено забезпечення у випадку втрати сім'єю годувальника у вигляді пенсій вдовам та сиротам. Як зазначають А.М. Бабіч, Е.Н. Єгоров, Е.Н. Жильцов, ці правила ввійшли у зведений Закон про соціальне страхування, який включав усі види страхування: у випадках хвороби, нещасного випадку, інвалідності, старості, втрати годувальника [11, с. 34].

Соціальний захист населення регулюється у ФРН Конституцією (Основним законом), соціальними кодексами (збірками законів ФРН із питань соціального захисту населення), правовими положеннями Уряду, міністерств і відомств, земельними законами і правовими положеннями земельних відомств, виданих у межах компетенції, наданої землям Конституцією ФРН і конституціями земель. Однак пенсійне страхування має чітко виражений вплив Конституції. При цьому вагомим аргументом стали головні права людини [12, с. 39]. Правове регулювання пенсійного страхування здійснюється Соціальним кодексом від 18 грудня 1989 р., в якому встановлені положення, що стосуються загальних питань регулювання пенсійного страхування (коло осіб, порядок нарахування та призначення пенсій та інші) [13, с. 584].

Пенсійне страхування – наріжний камінь системи соціального захисту населення Німеччини. Воно дає гарантію того, що працівники не опиняться у скрутному становищі по закінченні своєї трудової діяльності, а зможуть підтримувати відповідний рівень життя. Після смерті застрахованої особи його родичі отримують певну частину його пенсії. Під дію обов'язкового страхування підпадають усі наймані робітники, а з 1 квітня 1999 р. – й особи самостійної праці. У державній системі обов'язкового страхування передбачено десять видів пенсій, зокрема, вдовам і вдівцям; сиротам; на виховання дитини, у якій помер один із батьків [14, с. 11]. Пенсії у разі втрати годувальника призначаються вдові померлого та його дітям (до досягнення ними 18 років, студентам та інвалідам – до 25 років), а також може призначатися розведеному подружжю та батькам померлого. Вдові призначається пенсія у розмірі 60% пенсії застрахованого по професійній інвалідності. Якщо ж вдівець чи вдова досягає 45-річного віку та стали професійно непрацездатними або непрацездатними та виховують осиротілу дитину, пенсія складає 60 % від суми, яку б отримувала застрахована особа, якби на момент смерті вона стала непрацездатною [11, с. 39]. Вдівці отримують пенсію, якщо померла дружина приносила в дім основний дохід сім'ї. З 1 січня 1986 р. вдови та вдівці мають рівне право претендувати на пенсію в розмірі 60 % від пенсії, на яку мав право померлий, якщо він (вона) померли після 31 грудня 1985 р. [15, с. 47].

Розмір сирітської пенсії складає 10% пенсії застрахованого по загальній інвалідності, круглим сиротам – 20%. Якщо смерть застрахованого настала в результаті трудового каліцтва, вдові призначається пенсія в розмірі 30% або 40% заробітку годувальника, дітям – 20% заробітку застрахованого (повним сиротам – 30 %) [цит. за: 1, с. 144].

Характеризуючи систему соціального захисту Бельгії, відмітимо, що у Бельгії усі працездатні особи сплачують внески до страхового фонду. При безробітті та втраті працездатності через тривалу хворобу (інвалідність) податки замість людини сплачує держава. У Бельгії існують види обов'язкового соціального страхування, дещо від-